

УДК 349.2

<https://doi.org/10.34142/23121661.2020.31.07>orcid.org/0000-0003-2727-5357

© Новіков Д.О., 2020

Д.О. Новіков**ЗАКОНОПРОЄКТ «ПРО ПРАЦЮ» (№ 2708):
ПОДАЛЬША ПРЕКАРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ
РОБІТНИКІВ ТА ВПЛИВ НА ВИКОНАННЯ
УКРАЇНОЮ УМОВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ
З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ****D. Novikov****DRAFT LAW «ON LABOR» (№ 2708):
FURTHER PRECARIZATION OF UKRAINIAN
WORKERS AND IMPACT ON UKRAINE'S
FULFILMENT OF THE TERMS OF
THE ASSOCIATION AGREEMENT WITH
THE EUROPEAN UNION**

Анотація. Автором проаналізовано вплив урядового законопроекту «Про працю» на подальшу прекарізацію українських робітників та виконання умов Угоди про асоціацію з Європейським Союзом щодо трудових прав. Визначається, що положення законопроекту «Про працю» є відображенням спотворення засад трудового права через суцільну дерегуляцію трудових відносин. Зміст законопроекту «Про працю» прямо протилежний тим вимогам до Угоди про асоціації, які вимагають посилення рівня юридичного захисту прав та інтересів робітників. Прийняття законопроекту «Про працю» створює ризики посилення прекарізації українського населення та вповільнення євроінтеграційного процесу.

Ключові слова: трудове право, прекарізація, перегони на дно, соціально-трудова стандарти, євроінтеграція.

Аннотация. Автором проанализировано влияние правительственного законопроекта «О труде» на дальнейшую прекарризацию украинских трудящихся и выполнение условий Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом относительно трудовых прав. Определяется, что положения законопроекта «О труде» являются отображением искажения основ трудового права через полномерную дерегуляцию трудовых отношений. Содержание законопроекта «О труде» прямо противоположны тем требованиям к Соглашению об ассоциации, которые требуют усиления уровня юридической защиты прав и интересов трудящихся. Принятие законопроекта «О труде» создает риски усиления прекарризации украинского населения и замедления евроинтеграционного процесса.

Ключевые слова: трудовое право, прекарризация, гонка на дно, социально-трудова стандарти, евроинтеграція.

Abstract. The author analyzes the impact of the draft law «On Labor» on the further precarization of Ukrainian workers and compliance with the terms of the Association Agreement

with the European Union regarding labor rights. It's determined that the provisions of the draft law «On Labor» are a reflection of the distortion of the principles of labor law through the continuous deregulation of labor relations. From one of the most humanistic branches of law, labor law in Ukraine may soon become an operational normative tool for squeezing value added from workers without meeting even the minimum social standards. The draft law «On Labor» is an attempt to partially enshrine the illegal rules that have actually developed in the labor market and which will not have a serious impact on the practice of using hired labor. However, instead of strengthening control over the implementation of current labor legislation and ensuring effective justice in the labor sphere, the domestic government pursues a policy of further precarization of the population through the formal consolidation of unfavorable rules for workers in labor relations. The content of the draft law «On Labor» is directly opposite to the requirements of the Association Agreement, which require strengthening the level of legal protection of the rights and interests of workers. The adoption of the draft law «On Labor» creates serious risks of increasing the precarization of the Ukrainian population and slowing down the European integration process.

Key words: labor law, precarization, race to the bottom, social and labor standards, European integration.

Постановка проблеми. 29 грудня 2019 року Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України був внесений законопроект «Про працю» (№ 2708) [1], який став черговою спробою «оновити» вітчизняне трудове законодавство та привести його «у відповідність до ринкових реалій». Розроблений Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, а не Міністерством соціальної політики України законопроект «Про працю» продемонстрував те, наскільки глибоко неоліберальні ідеї поширились у вітчизняній правотворчій сфері, коли гідні соціально-трудові стандарти сприймаються гальмом економічного розвитку, а робітник як єдиний носій здатності до праці визнається виключно робочою силою (людським капіталом), який потребує лише «вільної» угоди з роботодавцем без будь-якого захисту з боку держави. Окремого непорозуміння розроблення антисоціального законопроекту «Про працю» викликає у контексті необхідності виконання умов Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, в якій чітко визначається необхідність поліпшення трудових стандартів та практики їх дотримання в Україні.

Формулювання мети статті. Автор має на меті проаналізувати вплив урядового законопроекту «Про працю» (№ 2708) на подальшу прекарізацію українських робітників та виконання умов Угоди про асоціацію з Європейським Союзом щодо трудових прав.

Виклад основного матеріалу статті. Зміст урядового законопроекту «Про працю» (№ 2708) та цілком реальна перспектива його прийняття продовжують демонструвати невтішну для українських робітників тенденцію: їхніми правами та інтересами нехтують заради поліпшення інвестиційного клімату через надання так званої «гнучкості» [2] трудовому законодавству.

Норми законопроекту «Про працю», якими пропонується врегулювати трудові відносини, передбачають істотне зниження правового захисту працівників, як порівняти з чинним Кодексом законів про працю України (далі –

КЗпП). Серед найбільш показових положень законопроекту «Про працю» необхідно зазначити такі: допускається звільнення без підстави й згоди профспілки; скасовується заборона на звільнення осіб, що доглядають за дітьми, у випадку закінчення строкового трудового договору (згідно з чинним КЗпП України роботодавець зобов'язаний працевлаштувати такого працівника); зменшується оплата понаднормових робіт із подвійного розміру ставки до 20 % (це ж стосується оплати робіт у вихідні та святкові дні); вводиться можливість необмеженого укладання строкових трудових договорів та запроваджується їхня особлива форма – з нефіксованим робочим часом (трудові відносини «за викликом»); ускладнюється процедура звернення працівника до суду за захистом своїх прав через встановлення медіаційних бар'єрів (якщо не здійснено досудове врегулювання, працівник сплачує судовий збір); знижується відповідальність роботодавця за порушення строків розрахунку із працівником у разі звільнення (із середньомісячної зарплати до 0,05 % від розміру заборгованості), у разі оформлення працівників (з 30 мінімальних заробітних плат до 10 мінімальних зарплат або попередження); ліквідується норма, яка не дозволяла в трудових договорах погіршувати становище працівників, як порівняти з законодавством.

Крім того, для вченого у галузі трудового права є очевидним, що наведені положення законопроекту «Про працю» не тільки знижують ступінь правового захисту робітника, але й порушують ратифіковані Україною конвенції Міжнародної організації праці, зокрема Конвенцію МОП № 158 «Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця» від 1982 року, де чітко зазначається, що «трудова відносина з працівниками не припиняються, якщо тільки немає законних підстав для такого припинення, пов'язаного зі здібностями чи поведінкою працівника або викликаного виробничою потребою підприємства, установи чи служби» [3]. Натомість законопроект «Про працю» надає право роботодавцю звільняти без будь-якої причини, лише попередивши працівника за певний строк, тривалість якого залежить від стажу роботи. Також залишається невизначеним місце та функція профспілок. Конвенція МОП № 135 «Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються», від 1971 року серед представників інтересів працівників називає профспілки, чого немає в законопроекті «Про працю». Також згідно з законопроектом «Про працю» на сьогодні за роботодавцем зберігається право притягувати працівника до матеріальної відповідальності, тобто власноруч вирішувати питання про провину особи) [4]. Це нонсенс для всіх розвинених держав, в яких майнове відшкодування може здійснюватись виключно за рішенням суду.

Ці законодавчі тенденції, які подані в урядовому законопроекті «Про працю», демонструють подальшу прекаризацію робітників України, що означає «посилення нестабільності в праці без довгострокових гарантій та надійного заробітку» [5, с. 24]. Необхідно зазначити, що така трансформація трудового законодавства до погіршення інтересів робітників здійснювалась у

попередні роки. Наприклад, 2016 року згідно з Законом України № 1774-VIII правовий механізм оплати праці був позбавлений регулювальної функції, скасування якої є «також інструментом прекаризації та декваліфікації українських працівників, які мають стати дешевою робочою силою для міжнародних інвесторів» [6, с. 164]. Як зазначив В. О. Процевський, «диференціація оплати праці різних професійних груп у різних галузях економіки все менше зумовлюється суспільною необхідністю, все менше втілює уподобання суспільства, а тому все менше відповідає вимогам економічної доцільності. Оплата праці стає результатом врівноваження економічної влади різних соціальних груп. Роботодавці намагаються максимізувати користь, забезпечуючи лише свій достаток, але не максимальність суспільної користі своєї діяльності» [7, с. 9]. Ще 2015 року КЗпП був доповнений додатковою підставою (п. 5 ст. 41) припинення трудового договору за ініціативою роботодавця без зазначення підстави («припинення повноважень посадових осіб») та можливістю включення до складу матеріальної відповідальності посадових осіб упущеної вигоди. Ці дві зміни до КЗпП вносились законами України «Про захист прав інвесторів».

Необхідно зазначити, що систематична дерегуляція трудових відносин в Україні доповнюється неспроможністю держави здійснювати ефективний контроль за виконанням чинних норм трудового законодавства та забезпечувати захист робітників, чий права та інтереси були порушені. Адже за неоліберальної політики держави регулювання трудових відносин здійснюється в поодиноких сферах, залишаючи хаосу ринку забезпечувати домовленості щодо інших питань без звернення до трудового законодавства. Наявність у публічному просторі державних органів та організацій, відповідальних за захист порушених прав громадян, ще нічого не гарантує. Кількість звернень за судовим захистом у справах про незаконне звільнення залишається мізерною, і навряд чи бажання боротьби нелегально звільнених працівників збільшиться, а довіра до судової системи зростатиме. Профспілки, які активізували протестну активність після подання до Верховної Ради України законопроект «Про працю», довгі роки підсилювали фантомність власної захисної функції, практично не сформувавши інституційний та кадровий склад, спроможний системно протистояти владі капіталу, зокрема на регіональному рівні та на окремих підприємствах.

Отже, вже фактично значний рівень прекарності праці, сформований суттєвою часткою неофіційної зайнятості та систематичним невиконанням мінімальних трудових стандартів роботодавцями, не змушує вітчизняний уряд впроваджувати правові інструменти регулювання економіки, а лише здійснюється економічна політика, орієнтована на експорт, тобто на шкоду соціальним стандартам. Адже однією з умов отримання інвестицій від іноземних компаній та допомоги міжнародних фондів є підпорядкування корпоративним інтересам, які пов'язані з ринковою практикою (оскільки вона найбільшою мірою захищає інтереси інвесторів) і водночас не пов'язані певними територіями. А «одержання інвестицій досягається завдяки найбільш вразливій верстві

суспільства – працівникам, тобто вибору, замість пріоритету інтересів працівників, способу зменшення соціальних витрат на найману працю та зниження соціальних стандартів, через що держава залучається до так званих «перегонів на дно» (конкуренцію держав, які розвиваються, залежні від іноземних інвестицій, для залучення грошових потоків міжнародних інвесторів [8, с. 130]). «Виграють» у цій конкуренції ті країни, які пропонують більш комфортні умови для розміщення капіталу. Ці умови є частиною концепції скорочення соціальних витрат. Чим дешевша праця працівника та чим слабші трудові правові гарантії в країні, тим вигідніше здійснювати виробництво. У цей алгоритм дій чітко вписуються урядовий законопроект «Про працю» (№ 2708), яким фактично позаправові умови трудових відносин планувалось легалізувати. Правові засоби трудового права в ідеальному варіанті мають зводити прекаризований ефект привласнення вартості від створеного продукту власником засобів виробництва до мінімуму, задовольняючи як приватний інтерес власника, так і соціальні й матеріальні потреби робітників.

Не зупиняють вітчизняний уряд від розроблення законопроекту «Про працю» й зобов'язання, взяті Україною відповідно до положень Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом (далі – Угода). Питанню вимог, які ставляться перед Україною у сфері праці, присвячена не одна стаття Угоди.

Відповідно до Угоди [9] Україна повинна забезпечити для громадян-членів Європейського Союзу, які працюють в Україні, відсутність будь-якої дискримінації на підставі громадянства щодо умов праці, винагороди або звільнення (ч. 2 ст. 17 Угоди); у сфері мобільності працівників можливості доступу до зайнятості для українських працівників, надані державами-членами згідно з двосторонніми договорами, мають бути збережені та за умови можливості покращені (ч. 1 ст. 18 Угоди); визнається повна та ефективна зайнятість та гідна праця для всіх як ключові елементи для торгівлі в контексті глобалізації (ч. 1 ст. 291 Угоди); встановлюється потреба у забезпеченні та реалізації у законах та практиках основних міжнародно визнаних трудових стандартів, а саме: а) свобода об'єднань та ефективне визнання права на колективні переговори; б) усунення всіх форм примусової чи обов'язкової праці; с) фактичне недопущення дитячої праці; d) усунення дискримінації щодо зайнятості та професій (ч. 2 ст. 291 Угоди); підтверджується зобов'язання щодо ефективного виконання основоположних та пріоритетних конвенцій МОП, які були ратифіковані, та Декларації МОП щодо основних принципів та прав у світі праці 1998 року; розглядається питання про ратифікацію та імплементацію інших конвенцій МОП, які класифікуються МОП як такі, що відповідають сучасним вимогам (ч. 3 ст. 291 Угоди); закріплюються основи співробітництва ЄС та України у сфері гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації, що передбачає досягнення такої мети:

- а) покращення якості людського життя;

- b) протистояння спільним викликам, зокрема глобалізації та демографічним змінам;
- c) збільшення кількості та покращення якості робочих місць з гідними умовами праці;
- d) сприяння розвитку соціальної та юридичної справедливості у контексті реформуванні ринку праці;
- e) сприяння створенню на ринку праці таких умов, які б поєднували гнучкість та захищеність;
- f) сприяння впровадженню активних заходів на ринку праці та підвищення ефективності служб зайнятості з метою задоволення потреб на ринку праці;
- g) стимулювання розвитку ринків праці, що сприяють залученню мало-забезпечених осіб;
- h) зменшення обсягів неформальної економіки шляхом трансформації нелегальної зайнятості;
- i) покращення рівня забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці, зокрема шляхом проведення навчання і тренінгів з питань охорони здоров'я та безпеки праці, сприяння реалізації превентивних заходів, попередження ризиків великих аварій та управління токсичними хімічними речовинами, а також обмін практикою та результатами досліджень у цій сфері;
- j) посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності;
- k) скорочення бідності та посилення соціальної єдності;
- l) забезпечення гендерної рівності та однакових можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень;
- m) подолання дискримінації в усіх її формах та проявах;
- n) посилення можливостей соціальних партнерів та сприяння соціальному діалогу (ст. 420 Угоди);

визначається потреба в сприянні встановленню корпоративної соціальної відповідальності та звітності, а також соціально відповідальної господарської діяльності, яка пропагується Глобальним договором ООН 2000 року, Тристоронньою декларацією МОП щодо засад, які стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 року, зі змінами та доповненнями, внесеними 2006 року, та Керівними принципами ОЕСР для багатонаціональних підприємств 1976 року зі змінами та доповненнями, внесеними 2000 року (ст. 422 Угоди).

Таким чином, вимоги, визначені Угоді Європейським Союзом до України, зазначається необхідність підвищення трудових стандартів відповідно до рівня держав-членів, а не їх погіршення, як на цьому наголошується в урядовому законопроекті «Про працю». Також на недопустимості таких дій держави наголошувалось у п. 33 та п. 34 Резолюції Європарламенту щодо виконання Україною Угоди про асоціацію від 18 грудня 2018 року (далі –

Резолюція) [10], одним з експертів у процесі написання якої був автор цієї статті. Зокрема в Резолюції акцентується увага на невиконанні Україною Конвенції Міжнародної організації праці № 87 «Про свободу об'єднання та захист права об'єднуватись у професійні спілки» у контексті забюрократизованості процедури застосування страйку як засобу вирішення колективного трудової суперечки та фактичної заборони страйку у сфері транспорту всупереч статті 11 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (п. 33 Резолюції), втручання спецслужб у роботу професійних спілок (у Резолюції зазначається, що Служба безпеки України систематично тисне на професійні спілки у формі стеження за головами та активістами незалежних профспілок, викликів голів профспілок на допит до слідчих СБУ, зобов'язання роботодавців повідомляти СБУ про будь-які профспілкові та робітничі акції, що обмежує право на асоціацію, перешкоджає соціальному діалогу та є неприпустимим у правовій та демократичній державі) (п. 33 Резолюції); блокування роботи інспекцій праці через скасування 2017 року регулювання перевірок охорони праці та пожежної безпеки (п. 34 Резолюції). У минулому році остання прога-лина була ліквідована, проте був суттєво знижений розмір штрафів за порушення трудових прав. Необхідно зазначити, що такі порушення, на думку Європарламенту, є найбільш важливими та становлять суттєві перепони українській євроінтеграції. Експерти, які допомагали Європарламенту збирати матеріали в Україні, також наголошували на недотриманні справедливих умов у галузі оплати та охорони праці, використанні небезпечних атипових форм зайнятості, слабкому доступі до правосуддя у випадках порушення трудового права [11].

Виконання умов Угоди щодо трудового права знаходиться на низькому рівні, що, по-перше, уповільнює процес української євроінтеграції, по-друге, створює ризики прекаризації значної частини населення держави, зокрема під час розроблення та подання на розгляд таких законопроектів, як законопроект «Про працю» (№ 2708).

Висновки. Положення законопроекту «Про працю» (№ 2708) є відображенням спотворення засад правового регулювання трудових відносин. З однієї із найбільш гуманістичних галузей права трудове право України незабаром може перетворитись на експлуатаційний нормативний інструмент вичавлювання доданої вартості з робітників із недотриманням навіть мінімальних соціальних стандартів. Тобто законопроект «Про працю» є спробою частково закріпити ті незаконні правила, які фактично склались на ринку праці і які не матимуть серйозного впливу на практику використання найманої праці. Але замість посилення контролю за виконанням чинного трудового законодавства та забезпечення ефективного правосуддя в трудовій сфері вітчизняний уряд здійснює політику подальшої прекаризації населення за допомогою формального закріплення несприятливих для робітників правил гри у трудових відносинах. За цих умов прекаризація українців відбувається не за

європейським сценарієм, де фактичне погіршення рівня трудових стандартів відбувається у боротьбі за суб'єктність, тобто за право встановлювати правила [12]. Прекарізація українців розпочалась одразу після того, як тридцять років тому після руйнації СРСР не знайшлося нікого, хто б взяв на себе відповідальність за дотримання встановлених правил. До цього не спонукають і взяті Україною перед Європейським Союзом зобов'язання відповідно до Угоди про асоціації щодо приведення рівня дотримання трудових прав до кращих європейських практик. Крім того, зміст законопроекту «Про працю» прямо протилежний тим вимогам до Угоди про асоціації, які вимагають посилення рівня юридичного захисту прав та інтересів робітників. Таким чином, можливе прийняття законопроекту «Про працю» створює серйозні ризики для посилення прекарізації українського населення та вповільнення євроінтеграційного процесу.

Література

1. Про працю: законопроект від 29.12.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67833;
2. Новіков Д. О., Жукова А. І. Феномен гнучкості трудового права у соціальній філософії. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. Вип. 2. Ч. 2. С. 194–202;
3. Про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 року: Конвенція Міжнародної організації праці № 158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005;
4. Лукьянчиков О. Н., Новіков Д. О. О порядке возложения на работника ограниченной материальной ответственности: *зб. наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Сер. Право*. 2017. Вип. 23. С. 58–64;
5. Новіков Д. О. Pluralitas non est poneda sine necessitate або місце теорій прекаріату у науці трудового права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2015. Вип. 34. Т. 2. С. 22–26;
6. Новіков Д. О. Економізація трудового права – тенденції та виклики. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 3. С. 160–168;
7. Процевський В.О., Грицай Ю.В. Деякі питання щодо реалізації права громадян на одержання винагороди за працю. *Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Сер. Право*. 2016. Вип. 24. С. 5–25;
8. Новіков Д. О. Важкий вибір вітчизняного трудового права між перегонами на дно та збереженням принципу in favorem. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. Вип. 4. С. 128–132;
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України* від 26.09.2014р. № 75. Т. 1. С. 83. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011;
10. European Parliament resolution of 12 December 2018 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2017/2283(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0518_EN.pdf?redirect;
11. Що не так із реформами в Україні. *Журнал «Спільне»* (26 грудня 2018 р.). URL: <https://commons.com.ua/uk/sho-ne-tak-z-reformami-v-ukrayini/>;
12. Новіков Д.О. Політико-правові аспекти реформування трудового права Франції: *зб. наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Сер. Право*. 2017. Вип. 27. С. 57–64.